

MOTIVY VÝCHOVNÝCH POVÍDEK V KALENDÁŘÍCH 19. STOLETÍ.

Lucie Kettnerová

Povídky s výchovným podtextem nalezneme pravděpodobně ve všech kalendářích v průběhu 19. století (s výjimkou kalendářů hospodářských). Výchova byla totiž vedle zábavnosti a vzdělávání základním požadavkem při vydávání kalendářů. A to nejen v první polovině 19. století, k čemuž bychom mohli dospět na základě srovnání kalendářních povídek s ostatní literární tvorbou, ale i v polovině druhé. Důkazem může být otištění vydavatelského programu ve *Velkém rodinném kalendáři* na rok 1882: *V další části zábavného čtení vzat hlavní zřetel k povídkám mrav a ušlechtění mysle pěstujícím, jichž děj čerpán jest jak z veřejného života, tak i z kruhů rodinných městských i vesnických.* (Anonym 1882, s. 87)

Motivy vyskytující se v povídkách bychom mohli rozdělit podle různých kritérií. Podle četnosti výskytů na motivy opakující se a originální. Opakující se motivy neměly doménu jen v kalendářích, ale v zábavné literatuře jako celku vůbec. Typickým příkladem jsou motivy sázení či hraní jiných hazardních her. S tím úzce souvisí i členění na motivy ryze české (pohádkové postavy) a motivy nadnárodní (vztah rodičů a dětí).

Následující rozdělení vychází ze způsobu vyjádření výchovného poslání. V některých povídkách autor čtenáře oslovuje a mravní ponaučení na závěr shrnuje společně s tím, co by si měl čtenář z četby odnést. Jinde je poslání v textu jen implicitně vyjádřeno, např. postavy svým chováním určí mravní kodex.

Na několika příkladech si předvedeme užívání motivů ve výchovných povídkách jednotlivých autorů.

F. B. Pichlová přeložila z francouzštiny povídku s názvem *Tři numera*. (Anonym 1855) Sousedky, toužící po snadném výdělku, pravidelně sázejí. Jejich záliba postupně stále více zasahuje celou rodinu. Nejvíce trpí malé děti, které v závěru umírají hladem a zimou. Žena, jež je teprve teď schopna zhodnotit situaci, se pod tíhou důsledků pomate. Nepřilíhí originální téma (s oblibou zpracovávané již v kramářských písních) není pojato nijak nově. Za vinou následuje trest: žena ztrácí to nejcennější, co má.

Originálnější zpracoval svůj text František Škorpík v povídce *Nezvaný host* (Škorpík 1851). Povídka s tajemstvím, které je čtenáři odhaleno až v samotném závěru, poutavě vypráví zážitek bohatého měšťana, vyděšeného návštěvou neznámého cizince. Neznámý o sobě nechce nic prozradit a stále jen žádá další a další jídlo. Zápletka se dramatizuje, když cizinec bezdůvodně honí měšťana po hřbitově a ten při jedné potyčce padá do prázdného hrobu. Naštěstí se v té chvíli probouzí poučen, že přejídat se není vhodné. *Avšak popsán byl tento sen v nejlepší úmyslu, podati Tobě totiž na místě učených slov živý příklad, jak velice se prohřešují proti svému zdraví, kdo žaludek jídlem přecpávají. Nejídej, laskavý čtenáři, nikdy více, nežli můžeš pohodlně ztrávit, aspoň na večer ne!* (Škorpík 1851, s. 170) Čtenář je po přečtení dramatického příběhu náhlým didaktickým závěrem jistě překvapen a možná, že i zklamán. Autor si však použitím tohoto radikálního postupu zajistil, že jeho povídka bude přečtena až do konce.

Hrůzostrašná má být rovněž povídka *Strašidlo*. (-a 1882) V jednom domě se stále ozývají podivné zvuky a jeho obyvatelka se domnívá, že to způsobuje strašidlo. Všechny záhadné jevy se ale dají pomocí rozumu vysvětlit. Příčinou je kohout, který byl omylem upálen v kamnech. V tomto případě racionálně uvažuje farář, jenž ani na okamžik neuvěří domněnkám hospodyně a po příčinách strašidelných zvuků jde pátrat bez štoly a kroupky. Proti pověrám se ostatně v průběhu 19. století v literatuře často bojovalo. S vědomím, že tohoto boje je zvláště na vesnicích stále třeba, uveřejňovali vydavatelé texty podobné povídce *Strašidlo* (o popírání existence vodníků, čertů a skřítků), tak i články z lékařství (např. o nesmyslnosti rad proti úrknutí v těhotenství) či hospodářství (o uchovávaní potravin).

Je nutné ještě připomenout velmi častý motiv matky a dítěte. Žena, ať vdova, či mužem opuštěná, nesmí nikdy zoufat. Jejím životním posláním se stává starost o výchovu dítěte. Takové ženy bývají pro čtenářky příkladem. (E. F. S. 1882)

Z ukázek je možné vyzorovat, že příjemcem většiny textů měly být ženy. K nim je v textu promlouváno, řeší se zde problémy, se kterými se ony setkávají. Autoři, kteří jistě znali svou cílovou skupinu čtenářů, se právě prostřednictvím této literatury snažili ovlivňovat způsob myšlení hospodyněk.

Výchovná povídka v kalendáři si v průběhu 19. století upevňovala svou pozici, a to navzdory tomu, že její obliba jinak mimo kalendářní tvorbu postupně klesala. Důkazem je opět *Velký rodinný kalendář*, jehož obsah převážně tvoří právě výchovné povídky.

PRAMENY

-a.

1882 „Strašidlo“, *Velký rodinný domácí kalendář pro Čechy, Moravu a Slezsko*, s. 79–80

ANONYM

1882 „Velectění čtenářové česko-slovanští“, *Velký rodinný domácí kalendář pro Čechy, Moravu a Slezsko*, s. 87

E. F. S.

1882 „Matčín poklad“, *Velký rodinný domácí kalendář pro Čechy, Moravu a Slezsko*, str. 43–45

PICHLOVÁ, Františka Božislava

1855 „Tři numera“ (překlad z francouzštiny), *Koleda*, s. 107–111

ŠKORPÍK, František

1851 „Nezvaný host“, *Koleda*, s. 164–170